

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА**

**ПРОГРАМА
ВАРІАТИВНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

«ЕКОНОМІКА ПРАЦІ Й СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ»

підготовки *спеціаліст*

спеціальності 7.03060101 – «Менеджмент організацій і адміністрування»

Харків
ХНУМГ
2014 рік

РОЗРОБЛЕНО ТА ВНЕСЕНО:

Харківським національним університетом міського господарства
імені О. М. Бекетова

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

к.е.н., доц. О. Є. Соловйова,

к.е.н., доц. О. В. Соловйов

Обговорено та рекомендовано до видання Президією Науково-методичної
комісії з напрямку підготовки 6.030601 – Менеджмент.

Протокол № 22 від 22 квітня 2009 року,

з доповненнями та змінами протокол № 26 від 18 травня 2011 року,

протокол № 26 від 09 листопада 2011 року.

ВСТУП

Програма вивчення варіативної навчальної дисципліни «Економіка праці й соціально-трудова відносини» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки спеціаліста напряму підготовки 6.030601 «Менеджмент» спеціальності 7.03060101 «Менеджмент організацій і адміністрування» (для слухачів другої вищої освіти).

Предметом вивчення навчальної дисципліни є соціально-трудова відносини на мікро-і макрорівні та закономірності їх розвитку.

Міждисциплінарні зв'язки:

Економіка і фінанси підприємства.

Економічна теорія.

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

1. Економіка праці.
2. Соціально-трудова відносини.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. *Метою* викладання навчальної дисципліни «Економіка праці й соціально-трудова відносини» є формування теоретичних і практичних знань щодо функціонування, розвитку й регулювання соціально-трудова відносин у суспільстві.

1.2. Основними *завданнями* вивчення дисципліни «Економіка праці й соціально-трудова відносини» є:

- висвітлення теоретико-методологічних і соціально-економічних аспектів сучасних проблем економіки праці й соціально-трудова відносин;
- формування у студентів практичних навичок і вмінь щодо управління працею та регулювання відносин у соціально-трудова сфері.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати :

- нормативно - правову базу для забезпечення процесів у соціально-трудова сфері;
- стандарти, методи і процедури наукового аналізу соціально-трудова процесів на всіх рівнях управління трудовими ресурсами;

- методи й способи проектування норм праці, систем оплати праці в конкретних умовах виробництва, складу виробничих бригад з урахуванням форм організації праці та вимог до стандартів безпеки праці на виробництві;
- методи оцінки конкурентоспроможності підприємства на ринку праці;
- види й форми зайнятості населення та державну політику в галузі зайнятості населення;
- міжнародні стандарти щодо організації праці.

вміти :

- проводити класифікацію елементів робочого часу і часу використання машин з метою нормування праці;
- обчислювати заробітну плату робітників за різноманітними формами та системами оплати праці; застосовувати та вдосконалювати форми і системи оплати праці на підприємстві;
- розробляти технічно обґрунтовані норми праці та часу використання машин;
- вимірювати продуктивність праці на робочому місці, структурних підрозділах та на підприємстві в цілому;
- розподіляти загальнобригадну заробітну плату серед її членів;
- розробляти колективні договори на підприємстві;
- проводити оцінку рівня безробіття та обґрунтовувати заходи до її зниження;
- проводити порівняльний аналіз стану соціально - трудових відносин на підприємстві в порівнянні з вимогами діючого Кодексу про працю в Україні та міжнародних стандартів щодо організації праці.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 72 годин / 2.0 кредитів ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Економіка праці

Тема 1. Об'єкт, предмет і завдання дисципліни.

Основні поняття і категорії економіки праці. Історичні аспекти розвитку трудових відносин у суспільстві. Наукові основи економіки праці: соціально-

економічні, техніко-технологічні, правові й психофізіологічні. Завдання економіки праці в сучасних умовах - економічні: раціональне використання трудових і матеріальних ресурсів; підвищення продуктивності праці й ефективності виробництва; психофізіологічні: збереження здоров'я і працездатності людини; забезпечення суттєвості привабливості праці; соціальні: створення умов для всебічного гармонічного розвитку працюючих.

Тема 2. Трудові ресурси і трудовий потенціал суспільства.

Людські ресурси як фактор економічного розвитку суспільства. Характеристика людських ресурсів різними соціально-економічними категоріями такими як: населення, економічно активне населення, трудові ресурси, економічна діяльність і чисельність безробітних. Процеси відтворення населення (природний, міграційний, соціальний, економічний), типи (екстенсивний і інтенсивний) і режими (розширене, просте, звужене відтворення). Відтворення ресурсів для праці - процес постійного й безперервного поновлення кількісних і якісних характеристик економічно активного населення. Вплив природного, міграційного й економічного руху населення на кількісні і якісні характеристики ресурсів для праці.

Трудовий потенціал як інтегральна оцінка кількісних і якісних характеристик економічно активного населення. Трудовий потенціал окремої людини, підприємства, території, суспільства. Компоненти трудового потенціалу такі як: здоров'я, освіта, професіоналізм, моральність, мотивованість, уміння працювати в колективі, творчий потенціал, активність, організованість і ін.

Тема 3. Організація і нормування праці.

Поняття організації праці. Основні напрямки організації праці. Сутність і значення процесів суспільного поділу і кооперування праці, їх взаємозв'язок і взаємозалежність. Поділ і кооперування праці на підприємстві, їх форми. Організація і обслуговування робочих місць. Поняття робочого місця, робочої зони. Класифікація, спеціалізація і оснащення робочих місць. Планування робочих місць. Основні функції обслуговування робочих місць, форми й системи такого обслуговування.

Значення і ефективність типового проектування організації робочих місць. Раціоналізація трудових процесів і управлінських процедур. Аналіз трудового процесу. Проектування прогресивних трудових процесів. Показники

раціональності трудових процесів. Колективні форми організації праці. Поняття трудового колективу. Основні типи трудових колективів.

Умови праці. Фактори, що визначають умови праці на виробництві та їх значення для здоров'я і працездатності людей. Вдосконалення умов праці. Державна система охорони праці в Україні Суспільна й економічна ефективність заходів щодо вдосконалення організації праці.

Робочий день, робочий час, режим роботи. Законодавче регулювання робочого часу і часу відпочинку. Типові режими праці і відпочинку. Гнучкі режими роботи. Змінність роботи.

Регулювання міри праці засобами нормування праці й планування виробничих завдань. Сутність і зміст процесу нормування праці. Робочий час, його склад і структура. Методи вивчення ефективності використання робочого часу. Фотографія робочого часу, хронометраж, фотохронометраж.

Призначення і класифікація нормативів з праці. Характеристика й класифікація норм праці. Методи нормування і способи вдосконалення норм.

Тема 4. Продуктивність і ефективність праці.

Поняття продуктивності праці. Принципи управління продуктивністю. Показники вимірювання продуктивності праці на макрорівні. Методи вимірювання продуктивності праці, що використовують на підприємствах.

Вартісний метод вимірювання продуктивності праці, його різновиди переваги і недоліки. Використання валової, товарної, реалізованої продукції для вимірювання продуктивності праці. Натуральний і умовно-натуральний методи вимірювання продуктивності праці, їхні переваги і недоліки. Трудовий метод вимірювання продуктивності й сфера його використання.

Класифікація факторів продуктивності та продуктивності праці. Природні й суспільні умови підвищення продуктивності праці. Макроекономічні фактори підвищення продуктивності праці. Резерви зростання продуктивності праці. Взаємозв'язок факторів і резервів продуктивності праці. Класифікація резервів зростання продуктивності праці. Резерви зниження трудомісткості продукції, їх склад. Резерви ефективнішого використання робочого часу .

Тема 5. Політика доходів і оплата праці.

Соціально-економічна сутність заробітної плати. Номінальна й реальна заробітна плата, реальні доходи. Функції заробітної плати й принципи її організації. Джерела формування заробітної плати. Формування доходів споживання і нагромадження. Взаємозв'язок рівня заробітної плати з рівнем

цін, продуктивністю, структурою виробництва, доходами й прибутками. Елементи організації заробітної плати.

Законодавчі та нормативні документи, на основі яких здійснюють державне регулювання заробітної плати. Визначення мінімального споживчого бюджету. Індексація доходів. Компенсаційні виплати.

Суть тарифно-договірного регулювання заробітної плати. Регулювання заробітної плати на державному (національному) рівні. Мінімальна заробітна плата. Суть Генеральної тарифної угоди. Необхідність регулювання заробітної плати на галузевому рівні. Мінімальна заробітна плата на галузевому рівні. Суть тарифної угоди на галузевому рівні.

Тарифна система оплати праці та її елементи. Форми й системи оплати праці. Почасова форма оплати праці та її системи. Умови їх використання. Відрядна форма оплати праці та її системи. Умови використання різноманітних систем відрядної форми оплати праці. Оплата праці керівників, спеціалістів і службовців. Схеми посадових окладів.

Економічне обґрунтування необхідності й ефективності преміювання різноманітних категорій працівників. Кількісні і якісні показники преміювання робітників.

Тема 6. Планування праці.

Система трудових показників і взаємозв'язок їх елементів. Методи аналізу трудомісткості, чисельності працівників, продуктивності праці й витрат на робочу силу.

Планування трудомісткості за окремими її видами і в цілому. План організаційно-технічних заходів – основа розрахунку планової трудомісткості.

Методи розрахунку чисельності робітників (на основі трудомісткості виробничої програми, за робочими місцями, нормами обслуговування, нормативами чисельності). Планування чисельності керівників, спеціалістів, службовців (за типовими нормативами, нормами підпорядкованості та нормами навантаження). Визначення додаткової потреби у працівниках.

Методика планування продуктивності праці за факторами її зростання. Планування підвищення продуктивності праці на основі зниження трудомісткості продукції та поліпшення використання робочого часу.

Фонд оплати праці. Планування фонду заробітної плати за нормативами.

Планування фонду заробітної плати керівників, спеціалістів, службовців.
Планування середньої заробітної плати й співвідношення темпів її підвищення з темпами зростання продуктивності праці.

Тема 7. Аналіз, звітність, аудит у сфері праці.

Основні задачі аналізу використання трудових ресурсів і витрат на оплату праці. Аналіз забезпеченості підприємства робочою силою й кваліфікаційного складу робітників. Якісна структура трудового потенціалу підприємства за ознаками: стать, вік, стаж роботи на підприємстві, освіта, кваліфікація, характер механізації праці й ін.

Аналіз руху й стабільності робочої сили. Рівень інтенсивності руху працівників: коефіцієнти обороту з прийому й вибуття, загального обороту та коефіцієнту заміщення. Коефіцієнт плинності, коефіцієнт стабільності кадрів. Аналіз використання робочого часу. Аналіз використання робочого часу на основі балансу робочого часу (календарний фонд робочого часу). Аналіз продуктивності праці та вплив факторів на продуктивність праці. Аналіз використання фонду оплати праці. Аналіз індексу реальної середньої заробітної плати. Аналіз соціального розвитку підприємства. Завдання аналізу соціального розвитку підприємства. Показники соціального розвитку за основними групами персоналу. Соціально-культурні й житлово-побутові умови працюючих і членів їх сімей. Аудит праці. Головні задачі ревізії розрахунків з оплати праці. Аналіз якості трудових відносин.

Змістовий модуль 2. Соціально-трудові відносини

Тема 1. Соціально-трудові відносини як система.

Основні категорії й поняття, що відбивають процес становлення й розвиток соціально-трудових відносин, їх основні характеристики і якості. Оцінка реального розміщення сил у соціально-трудовах відносинах : більш чітко визначити мотиви і логіку власного трудового поведження ; зрозуміти сутність і перспективи розвитку нових соціально-трудовах відносин, що відповідають новим соціально-економічним умовам розвитку України.

Структурні складові соціально-трудовах відносин: суб'єкти й рівні, предмети соціально-трудовах відносин та їх структура. Принципи й типи соціально-трудовах відносин: принципи солідарності та субсидіарності; рівноправне партнерство, конфлікт, дискримінація.

Тема 2. Соціальне партнерство.

Визначення соціального партнерства (трипартизму). Мета та принципи соціального партнерства. Суб'єкти соціального партнерства. Особлива роль держави як арбітра та роботодавця на ринку праці. Роль спілок роботодавців як виразників інтересів підприємців на ринку праці. Участь профспілок у регулюванні трудових відносин, сприянні зайнятості населення, забезпеченні соціального захисту працівників.

Порядок ведення тристоронніх переговорів на національному рівні та укладання генеральної тарифної угоди. Учасники й порядок, зміст проведення тарифних переговорів на галузевому (територіально-галузевому) рівні. Порядок укладання колективних договорів на мікрорівні, їх структура та зміст.

Тема 3. Ринок праці та його регулювання.

Ринок праці як підсистема ринкової економіки. Поняття «ринок праці», «ринок робочої сили» та «ринок робочих місць». Сучасні умови виникнення та ефективного функціонування ринку праці. Елементи ринку праці: попит, пропонування цін і робочої сили. Особливості товару «робоча сила».

Складові елементи механізму функціонування сучасного ринку праці: суб'єкти, об'єкти, інструменти та засоби впливу. Функції сучасного ринку праці. Сегментація ринку праці за різними ознаками. Показники використання трудових ресурсів.

Тема 4. Соціально-трудова відносина зайнятості.

Поняття, види та форми зайнятості населення. Державне регулювання зайнятості населення. Основні напрямки державної політики в галузі зайнятості населення. Активні та пасивні методи й заходи регулювання зайнятості. Програми сприяння зайнятості. Система органів і служб зайнятості. Законодавство України про зайнятість.

Підходи до визначення поняття та рівня безробіття. Види безробіття. Природна норма безробіття. Соціально-економічна оцінка рівня безробіття. Визначення статусу безробітного. Допомога по безробіттю.

Тема 5. Моніторинг соціально-трудої сфери як інструмент регулювання й удосконалення соціально-трудових відносин.

Специфіка моніторингу досліджень соціально-трудових відносин. Сутність, цілі й завдання соціологічних досліджень у сфері праці. Регулювання й удосконалення соціально-трудових відносин.

Тема 6. Міжнародна організація праці та її вплив на розвиток соціально-трудових відносин.

Умови створення міжнародної організації праці (МОП). Структура міжнародної організації праці та її основні документи: міжнародна конференція праці, адміністративна рада, міжнародне бюро праці, декларація про основні принципи і права в сфері праці. Трипартизм - як відмітна риса МОП. Головні цілі й задачі організації. Методи роботи й основні сфери діяльності: нормотворча, міжнародне технічне співробітництво, дослідження і публікації. Основні сфери діяльності: зайнятість і безробіття, достойна праця, права людини, умови, безпека і гігієна праці, виробниче і навколишнє середовище, соціальний захист жінок, інвалідів, трудящих-інвалідів, усунення дитячої праці.

3. Рекомендована література

1. Конституція України [Текст] : офіц. текст: [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. із змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 р.: станом на 1 січня 2006 р.] – К.: Мін-во Юстиції України, 2006.-124 с.-ISBN966-7630-14-5.

2. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02 .03. 2000 № 1533-III (зі змінами і доповненнями), текст редакції від 13.06.2012[Електрон.ресурс]. –Режим доступу:<http://zakon1.rada.gov.ua/lews/show/1533-14/page>

3. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 №322-VIII, текст редакції від 13.06.2012[Електрон.ресурс]. –Режим доступу:<http://zakon1.rada.gov.ua/lews/show/322-08>

4. Про зайнятість населення: Закон України від 01. 03. 1991 № 803-XII (зі змінами і доповненнями) текст редакції від 07.05.2008[Електрон.ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon.nau.ua/doc/?usd=1085.15.28.nobreak=1>

5. Про колективні договори і угоди: Закон України від 01. 07. 1993 № 3356-XII (зі змінами і доповненнями) текст редакції від 13.06.2012 [Електрон.ресурс].–Режим доступу:<http://zakon2.rada.gov.ua/lews/show/3356-12>

6. Про оплату праці :закон України від 24.03.1995 №108/95-ВР (зі змінами і доповненнями) , текст редакції від 13.06.2012 [Електрон.ресурс]. –Режим доступу:<http://zakon.rada.gov.ua/go/108/98-вр>

7. Буряк, П.Ю. Економіка праці та соціально-трудові відносини [Текст]: навч. посібник / П.Ю. Буряк, М.І. Григор'єва, В.А. Карпінський; К.: Центр навчальної літератури, 2004.– 440 с.

8. Грішнова, О.А. Економіка праці та соціально-трудові відносини [Текст]: підручник /О.А. Грішнова; К.: Знання, 2006.– 559 с.

9. Єсінова, Н.І. Економіка праці та соціально-трудові відносини [Текст]: навч. посібник / Н.І. Єсінова; К.: Кондор, 2004.– 432 с.

10. Прасол, В.М. Економіка праці та соціально трудові відносини [Текст]: навч. посібник / В.М. Прасол; Х.: ХНАМГ, 2007.– 264 с.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання – залік.

5. Засоби діагностики успішності навчання – комплекти тестових завдань для модульних робіт, індивідуальні завдання, теми розрахунково-графічного завдання.

Примітки:

1. Програма нормативної навчальної дисципліни визначає місце і значення навчальної дисципліни, її загальний зміст та вимоги до знань і вмінь. Програма нормативної навчальної дисципліни є складовою державного стандарту вищої освіти. Програма вибіркової навчальної дисципліни розробляється вищим навчальним закладом.

2. Програма навчальної дисципліни розробляється на основі освітньо-професійної програми.

3. Форма призначена для складання робочої програми навчальної дисципліни.

4. Формат бланка А4 (210×297 мм.).

Навчальне видання

Програма варіативної навчальної дисципліни
«Економіка праці й соціально-трудові відносини»
(для студентів освітньо – кваліфікаційного рівня «спеціаліст»
спеціальності 7.03060101 – «Менеджмент організацій і адміністрування
(для слухачів другої вищої освіти)»)

Розробники: СОЛОВЙОВА Ольга Євгенівна,
СОЛОВЙОВ Олександр Васильович

В авторській редакції

Комп'ютерне верстання: *Н. Ю. Гаврилiна*

План 2013, поз. 484 а

Підп. до друку 26.06.2013 р.

Друк на ризографі

Тираж 1 пр.

Формат 60x84/16

Ум. друк. арк. 0,5

Зам. № 9475

Видавець і виготовлювач:
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Революції, 12, Харків, 61002
Електронна адреса: rectorat@ksame.kharkov.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК №4064 від 12.05.2011 р.